

ZAOSTÁVAJÚCE REGIÓN Y SLOVENSKA – POKUS O IDENTIFIKÁCIU A POUKÁZANIE NA PRÍČINY

Pavol Korec, Eva Polonyová

Univerzita Komenského v Bratislave, Prírodovedecká fakulta, Katedra humánnej geografie a demogeografie, e-mail: korec@fns.uniba.sk, polonyova@fns.uniba.sk

Abstract: The regional structure research on national level in post-communist countries is even after twenty years being very topical. A number of facts contribute to this, as for example continuing deepening of regional disparities, or the effort to create an effective regional policy on various government levels. This paper notes lagging regions of Slovakia, while placing three main objectives. The first lies in our effort of drawing the reader's attention to some of the new publications, showing the importance of their methodological contribution to regional structure research. Second one is an attempt to identify the lagging regions of Slovakia, based on the previous assessment of development of two main indicators, the unemployment rate and the economy performance. And finally, our third goal is to point out the causes of underdevelopment inside number of selected regions, as well as possibilities to reduce this lag, in the context of some new publications.

Key words: Lagging regions, Slovakia, competitiveness, culture, functional urban region, unemployment, economic aggregate

1 ÚVOD

Medzi bádateľmi z rôznych vedných odborov je všeobecne akceptovaným faktom, že jedným z najzreteľnejších efektov spoločenskej (ekonomickej?) transformácie Slovenska po roku 1989 sa stal rast regionálnych rozdielov. V priebehu niekoľkých rokov, najmä však po implementácii viacerých neo-liberálnych reforiem po roku 1998, dosiahla regionálna diferenciácia takých rozmerov, že sa nielen v odbornej literatúre, ale aj pri riešení praktických otázok udomácnili pojmy „regionálna polarizácia“ a „regionálne disparity“. Tieto pojmy mali zdôrazniť nielen fakt, že rozdiely medzi regiónmi sú veľmi veľké, ale aj skutočnosť, že tieto rozdiely majú celý rad sprievodných negatívnych dôsledkov a samotné zaostávajúce regióny sú často bezmocné. Hlavnou príčinou vzniku týchto rozdielov sú, zjednodušene povedané, rozdielne možnosti regiónov adaptovať sa na nové ekonomické a sociálne podmienky. Za týmto treba vidieť „celú zostavu“ (in-) dispozícií regiónov, od hlavných črt primárneho potenciálu, geografickej makropohy a prírodných podmienok, ako aj

sekundárneho potenciálu, dopravná a technická infraštruktúra, osobitosti sídelnej štruktúry, kvalita ľudských zdrojov, inštitucionálne prostredie a iné. Pochopiteľne, na rozdielne možnosti adaptácie regiónov na nové podmienky vplývali v uplynulých rokoch aj procesy spojené s globalizáciou a vývojom svetovej ekonomiky. V posledných rokoch sa v odbornej literatúre začalo dôraznejšie diskutovať aj o vplyve široko chápanej kultúry na regionálny rozvoj, pričom sa pripúšťa, že jej vplyv je pozorovateľný nielen na makroúrovni, resp. v globálnej mierke, ale aj na úrovni jednotlivých kontinentov a štátov.

Nepovieme nič nové, ale považujeme za vhodné konštatovať, že regionálna polarizácia je zreteľne pozorovateľná vo viacerých oblastiach spoločenského života relevantných so životnou úrovňou obyvateľstva regiónov. Z tých najdôležitejších treba uviesť veľké regionálne rozdiely v miere nezamestnanosti (i), pozoruhodné rozdiely v ekonomickej produktivite regiónov (ii), veľké rozdiely vo vybavenosti základnou informačnou, technickou a dopravnou infraštruktúrou (iii), veľké rozdiely v úrovni vzdelanosti (iv), veľké rozdiely v súvislosti s prepojením regiónov na veľkú dopravnú infraštruktúru a hlavné metropoly štátu (v) a zreteľné rozdiely v sociálnej štruktúre obyvateľstva regiónov (vi). Možno povedať, že očakávaným dôsledkom tohto vývoja je trend formovania tzv. marginálnych, resp. periférnych regiónov, pre ktoré sú typické negatívne charakteristiky vyššie uvedených oblastí spoločenského života. V našej práci budeme týmto regiónom hovoriť zaostávajúce regióny.

Na tému zaostávajúcich regiónov v regionálnej štruktúre Slovenska, ich identifikácie, hodnotenia a možnosti zmien existujúceho stavu, bolo publikovaných v našej geografickej, sociologickej a ekonomickej literatúre veľa štúdií. V predkladanom príspevku sledujeme niekoľko cieľov, tri z nich považujeme za dôležité. Po prvé, chceme čitateľa upozorniť na niektoré nové práce zamerané na bádanie regionálnej štruktúry na úrovni štátu, resp. hodnotiace faktory spôsobujúce regionálnu diferenciáciu, pričom sa budeme snažiť ukázať najmä metodologický prínos týchto prác. Po druhé, vychádzajúc z hodnotenia vývoja dvoch ukazovateľov, miery nezamestnanosti a výkonnosti ekonomiky, ukážeme jednu možnosť identifikácie zaostávajúcich regiónov Slovenska. A nakoniec po tretie, v kontexte niektorých novších prác, pokúsime sa odhaliť, resp. poukázať na príčiny zaostávania vybraných regiónov a prípadne ukázať na možnosti zmiernenia ich zaostávania.

2 DISKUSIA S LITERATÚROU

2.1 Diskusia s vybranými prácami, ktoré identifikujú zaostávajúce regióny Slovenska

Prác, ktoré poukazujú na regionálnu diferenciáciu Slovenska pred jeho vstupom do EÚ a analyzujú jej príčiny, z ktorých je veľmi ľahké „odčítať“, ktoré regióny považujú autori za zaostávajúce, je pomerne veľa. Patria medzi ne napr. práce Benč (2002), Kling (2002), Gajdoš (2002, 2005, 2009), ale aj ďalšie (Pašiak et al., 2001; Rajčáková a Švecová, 2002; Buček, 2003; Korec a Ondoš, 2004, 2006; Ira et al. 2009 a iní). Skutočnosť, že veľa týchto prác sa objavilo až po viac ako desiatich

rokoch od začiatku spoločenskej transformácie je pravdepodobne dôsledkom toho, že na národnej úrovni sa stal problém regionálnych rozdielov (regionálnych disparít, prípadne regionálnej polarizácie) vážnym spoločenským problémom až v tomto období, resp. začal výrazne rezonovať až s určitým časovým odstupom. Do určitej miery to možno pripísať aj faktu, že väčšina bádateľov v oblasti spoločenskej transformácie, ekonómov, sociológov i geografov, sa domnieva, že práve na začiatku 21. storočia (2004?, 2007?) bola uzavretá prvá etapa spoločenskej transformácie a vzniknutý „vzorec“ regionálnej štruktúry Slovenska bude mať dlhšiu platnosť.

Pri sledovaní regionálnej diferenciácie územia Slovenska a úvahách o zaostávajúcich regiónoch považujú prakticky všetci bádatelia za relevantné hodnotiť tento jav na úrovni okresov (prakticky vo všetkých prípadoch na úrovni okresov územno-správneho členenia z roku 1996) a regionálne rozdiely a zaostávajúce regióny aj na úrovni okresov prezentovať. V poslednom čase sa objavilo niekoľko prác hodnotiacich regionálne rozdiely na úrovni krajov, na úrovni NUTS3, čo do určitej miery reaguje aj na mierkovú úroveň regionálneho porovnávania v Európskej únii (Matlovič a Matlovičová, 2011; Klamár, 2011 a iní). Viackrát sme vo svojich predchádzajúcich prácach skonštatovali, že výber okresov ako najčastejších základných priestorových jednotiek vidíme nielen u sociológov, ekonómov, politológov, ale aj u geografov (Korec, 2009a; Korec et al., 2009 a iné). Dostupnosť informácií, resp. jednotlivých indikátorov úrovne regionálneho rozvoja a primeraná rozlišovacia úroveň prevážili niektoré nedostatky okresu ako základnej hodnotenej priestorovej jednotky. Rešpektujeme, ale pripomíname, že túto skutočnosť je potrebné pri interpretácii výsledkov dôsledne rešpektovať. Pri hodnotení úrovne regionálneho rozvoja a snahách o identifikovanie zaostávajúcich regiónov sa často používajú jednoduché dobre dostupné indikátory (miera nezamestnanosti, priemerná mesačná mzda, podiel poberateľov sociálnych dávok, vybrané demografické charakteristiky a iné). V posledných rokoch je evidentná snaha jednotlivých bádateľov postihnúť úroveň regionálneho rozvoja a odhaliť zaostávajúce regióny (nejakým) komplexným ukazovateľom, ktorý by zohľadnil tak ekonomické ako aj sociálne a demografické charakteristiky regiónov a aj vybrané parametre technickej infraštruktúry (Gajdoš, 2005; Rajčáková a Švecová, 2002, 2009 a iní). Treba poznamenať, že doteraz nebol predstavený nijaký všeobecne akceptovaný komplexný ukazovateľ hodnotenia regionálnych disparít, resp. regionálnej štruktúry s cieľom identifikácie zaostávajúcich regiónov. Otázkou výberu indikátorov a ukazovateľov úrovne regionálneho rozvoja sa zaoberajú vo svojej práci Matlovič a Matlovičová (2011), ktorí na záver svojej diskusie, v rámci analýzy regionálnej štruktúry v záujme objektívneho postihnutia reality, konštatujú: „Pri voľbe ukazovateľov sa ako východisko ukazuje zohľadnenie viacerých (jednoduchých) relevantných ukazovateľov a prípadná konštrukcia integrálneho ukazovateľa regionálnych disparít (a identifikácie zaostávajúcich regiónov).“

Kling (2002) na báze svojho výskumu rozdelil okresy Slovenska do štyroch kategórií, vyspelé regióny (1), regióny s potenciálom stať sa vyspelými (2), menej vyspelé regióny s problémami rozvoja (3) a zaostalé regióny (4) podľa súhrnného ukazovateľa, „ktorý zohľadňuje ekonomické, sociálne a demografické parametre a vybrané parametre technickej infraštruktúry“. Prácu podrobne hodnotíme v štúdiu

Korec (2005), tu len podotýkame, že zo 79 okresov, základných sledovaných priestorových jednotiek 10 identifikuje ako zaostalé regióny a 21 ako menej vyspelé regióny. Pozoruhodné je, že z 10 zaostalých regiónov je až 7 „okresov“, ktoré predstavujú vlastne zázemia jadrových priestorov funkčných mestských regiónov (Utekáč, Detva, Gelnica, Kežmarok, Sabinov, Sobrance a Košice-okolie), čo bolo potrebné v interpretácii výsledkov náležite zdôrazniť. Autor na túto skutočnosť poukázal len nepriamo konštatovaním, že vzťah „jadro – periféria“ považuje za nosný v regionálnej štruktúre Slovenska.

Benč (2002) rozdeľuje okresy Slovenska na základe ich socio-ekonomickej výkonnosti takisto do štyroch kategórií, rozvinuté regióny (1), stabilné regióny (2), stagnujúce regióny (3) a ekonomicky depresné regióny (4). Do tohto výsledku sa podľa autora premietol jednoduchý vzťah: „Socio-ekonomická výkonnosť regiónu sa vyjadruje hodnotou vytvoreného HDP na obyvateľa a mierou nezamestnanosti. Je daná objemom výroby a poskytovania služieb, dôchodkotvorným efektom ekonomických procesov a úrovňou podnikovej sféry. Vo všeobecnosti platí, že čím je vyššia socio-ekonomická výkonnosť regiónu, tým je vyšší jeho podiel na tvorbe HDP a nižší podiel na počte nezamestnaných v národnom hospodárstve“ Benč (2002). Toto konštatovanie je zaujímavé z hľadiska metodiky empirického výskumu urobeného autormi tejto štúdie. Kritický podľa autora je fakt, že v 39 okresoch, ktoré boli klasifikované ako stagnujúce a ekonomicky depresné žije až 43 % obyvateľov Slovenska a v „najhoršej“ skupine 26 ekonomicky depresných regiónov, ktoré môžeme z hľadiska našej terminológie považovať za zaostávajúce, žije viac ako 25 % obyvateľov. Skupina týchto 25 okresov predstavuje priestorovo relatívne súvislé územie juhu stredného Slovenska a východného Slovenska.

Socio-ekonomická typizácia regiónov (okresov) Slovenska, ako ju predložil Gajdoš (2002), predstavuje v literatúre asi najčastejšie (najklasickejšie) rozdelenie Slovenska na bohatý severozápad a chudobný juhovýchod. Ešte aj početnosť okresov v jednotlivých kategóriách je ideálna. Rozvinutých a stabilných regiónov (okresov) je na Slovensku podľa uvádzaného autora 40, depresných a stagnujúcich 39, pričom depresných, t. j. zaostávajúcich je až 29. Zaujímavé je zistenie, že aj v tejto práci predstavujú zaostávajúce regióny takmer „na vlas“ to isté relatívne súvislé územie začínajúce na západe okresom Veľký Krtíš a končiac na východe okresom Sobrance ako to ukázal Benč (2002). V ďalšej svojej práci sa Gajdoš (2009) sústreďuje, okrem iného, špeciálne na ukázanie zaostávajúcich regiónov, okresov Slovenska. Tieto zaraďuje do troch kategórií, stagnujúce, problémové a s ťažkými problémami. Ich priestorové rozloženie je podobné ako v ostatných prácach, zaberajú juh stredného Slovenska a východ Slovenska s izolovaným vystupovaním niektorých rozvinutejších okresov. Pozornosť si však zaslúži súvislá koncentrácia najhorších okresov s veľmi ťažkými problémami na juhu stredného a východného Slovenska, tesne priľnutá k maďarským hraniciam.

Zaujímavú prácu vo vzťahu k hodnoteniu socio-ekonomickej úrovne regiónov Slovenska na základe hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov predložili Rajčáková a Švecová (2009). Ekonomicko-sociálnu úroveň okresov Slovenska hodnotili pomocou štyroch parciálnych a jedného komplexného ukazovateľa,

ktorý je vlastne priemerom štyroch parciálnych hodnôt. Parciálne ukazovatele sú zostrojené zohľadnením niekoľkých evaluačných charakteristík. Je dobré pripomenúť si tieto štyri parciálne evaluačné ukazovatele, ktoré autorky pomenovali faktory: faktor demografického profilu (i), faktor zamestnanosti a trhu práce (ii), faktor produkčnej výkonnosti (iii) a faktor infraštruktúrnej vybavenosti (iv). Hodnotená práca je zaujímavá hlavne v súvislosti s relevantnosťou a komplexnosťou použitých faktorov. Autorky na základe hodnoty komplexného ukazovateľa socio-ekonomickej úrovne regiónov Slovenska v roku 2006 (možno pripomenúť, že toto je podľa viacerých autorov, vrátane autorov tohto príspevku, považované za obdobie konca spomínanej prvej etapy spoločenskej transformácie) rozdelili okresy Slovenska do piatich kategórií. Nie neočakávaným zistením tejto práce je skutočnosť, že regionálna diferenciovanosť územia Slovenska je pri druhom a treťom uvedenom faktore veľmi podobná, vykazujúca zreteľný „západo-východný“ gradient poklesu úrovne. Pri typizácii regiónov na základe komplexného ukazovateľa zaujme skutočnosť, že existenciu skupiny okresov, ktorých príslušnosť k rozvíjajúcim sa a dynamicky rozvíjajúcim sa na jednej strane a stagnujúcim a zaostávajúcim na druhej strane by málokto spochybňoval. Takisto zaujme skutočnosť, že okresy, ktoré sú perifériou funkčných mestských regiónov, vystupujú mozaikovite v území dobre hodnotených okresov a okresy, ktoré sú tvorené len jadrovými priestormi, vystupujú mozaikovite v územiach horších okresov.

Bližšiu pozornosť si zaslúži aj práca Gajdoš (2005), kde jeden z hlavných cieľov je prezentovanie zaradenia okresov Slovenska do regionálnych typov, podľa úrovne široko chápaného spoločenského rozvoja. Štúdia metodicky rešpektuje skutočnosť, že v analytickej časti je základom bádania 79 okresov a v syntetickej časti každý okres zaradený do jedného z identifikovaných ôsmich typov. Metodickou zaujímavosťou práce je, že empirický rámec typizácie tvorilo jedenásť ukazovateľov (ekonomická produkčná výkonnosť, zamestnanosť a trh práce, krajinno-ekologická situácia, environmentálna infraštruktúra, vybavenosť územia technickou a informačnou infraštruktúrou, ľudský potenciál – populačná situácia, ľudský potenciál – pohyb obyvateľstva, ľudský potenciál – vzdelanostná úroveň, sociálna situácia, urbanizovanosť a osídlenie). V porovnaní s vyššie hodnotenou prácou Rajčáková a Švecová (2009) vidíme pozoruhodnú zhodu pri viacerých základných ukazovateľoch na jednej strane a rozšírenie o štyri ukazovatele na druhej strane. Výsledkom typologickej analýzy je vymedzenie spomínaných ôsmich typov regiónov, pričom možno konštatovať, že od typu 1 k typu 8 klesá úroveň spoločenského (ekonomického a sociálneho) rozvoja regiónov. Použitá metodika je podnetná, zaujme najmä komplexnosťou použitých ukazovateľov. Ak by sme za zaostávajúce regióny v tejto typizácii považovali typy 7 a 8, čo v zásade z charakteristiky jednotlivých typov aj vyplýva, opäť je jasne identifikovateľný relatívne súvislý pás územia začínajú okresom Veľký Krtíš na západe, smerujúci na východ a severovýchod k okresom Sobrance a Snina. Aj tu pozorujeme lepšie „ostrovčeky“ mestských okresov Košíc a okresov Prešov, Spišská Nová Ves, Michalovce a Humenné. Pozornému čitateľovi neunikne pozícia jadrových priestorov všetkých týchto „ostrovčekov“ v územne širších funkčných mestských regiónoch.

Zaujímavé výsledky priniesla práca Ira et al. (2009). Autori v uvedenej práci hodnotia regionálne disparity na Slovensku na základe vybraných aspektov (domén) kvality života (demografická doména, vzdelanostno-informačná doména, doména bezpečnosti a environmentálna doména). Aj tu sú základnými priestorovými jednotkami okresy, čo sa v niektorých prípadoch zreteľne prejavilo. Z pohľadu cieľov našej práce najzaujímavejšie výsledky poskytuje hodnotenie komplexného indexu kvality života. Desať okresov s najhoršou hodnotou indexu kvality života vytvára kontinuálny pás začínajúci na západe okresmi Krupina a Veľký Krtíš a končiaci na východe okresom Trebišov. Južnú hranicu tohto pásu predstavuje aj v tomto prípade južná hranica s Maďarskom. Zo zvyšných 61 okresov (bratislavské, ako aj košické mestské okresy sú zlúčené do jednej priestorovej jednotky) majú hodnotu indexu kvality života v poslednom najhoršom intervale už len štyri okresy, Kežmarok, Levoča, Sabinov a Sobrance. Neprekvapuje, že všetky štyri tieto okresy predstavujú zázemia susedných jadrových priestorov.

Nie je cieľom tejto štúdie zmapovať a popísať práce hodnotiace regionálnu štruktúru Slovenska a priamo alebo nepriamo sa pokúšajúce ukázať zaostávajúce regióny Slovenska. Tu sme sa sústredili na analýzu tých prác, ktoré jednak zreteľne ukazujú nový (?) „vzorec“ regionálnej štruktúry, jednak identifikujú, priamo alebo nepriamo, zaostávajúce regióny Slovenska a jednak sú zaujímavé z metodického hľadiska. Na zoznámenie sa s bližším hodnotením publikovaných prác tohto zamerania, ako aj na širšie hodnotenie výsledkov šiestich tu prezentovaných prác, odporúčame práce Korec (2005) a Korec et al. (2009).

2.2 Diskusia s prácami, ktoré hodnotia konkurencieschopnosť regiónov

V posledných rokoch sa stala u nás, resp. v post-komunistických krajinách strednej Európy, otázka konkurencieschopnosti regiónov veľmi častou bádateľskou témou predovšetkým pre ekonómov (Šikula, 2006; Wokoun, 2007; Tvrdoň a Šuranová, 2007; Vitúrka, 2007; Czyz, 2010 a iní). Do určitej miery preto je prekvapivým zistením, ale pomerne dobre zdôvodniteľným, že slovenská geografická literatúra na túto skutočnosť reaguje trochu zhovievavo. Pod „dobre zdôvodniteľným“ máme na mysli predovšetkým výrazný ekonomický charakter tohto pojmu, resp. otázky, prípadne problému. Na druhej strane má však pojem „konkurencieschopnosť regiónov“, resp. „regionálna konkurencieschopnosť“ zreteľný priestorový (geografický) rozmer, čo je zrejme už zo samotného termínu. V predchádzajúcej práci (Korec a kol., 2011) sme sa pokúsili reflektovať problematiku regionálnej konkurencieschopnosti na úrovni štátu v kontexte, podľa nášho názoru, dôležitých fenoménov majúcich vplyv nielen na samotnú konkurencieschopnosť jednotlivých regiónov, ale aj na široko chápaný rozvoj regiónov všeobecne. V uvedenej štúdií sme sústredili pozornosť na tri fenomény, globalizáciu, teóriu novej ekonomickej geografie a význam inovačných procesov. Čitateľa odporúčame pre podrobnejšie spoznanie našich myšlienok na citovanú prácu.

Tu len ukážeme vybrané poznatky konkurencieschopnosti regiónov vo vzťahu k možnostiam zaostávajúcich regiónov. Šikula (2006) upozorňuje, že v dôsledku

globalizácie si všetky druhy hospodárskych jednotiek, od individuálnych firiem, cez regióny, národné štáty až po nadnárodné integrácie krajín navzájom konkurujú, súťažia medzi sebou o tovar, kapitál, inovácie, kvalifikovanú pracovnú silu a pod. Globálna konkurencia produkuje rastúce regionálne nerovnosti, pretože predpoklady na úspech v tejto konkurencii vykazujú veľmi silné geografické rozdiely. V dôsledku toho a v duchu neo-liberálnej ekonómie znie podľa autora rada pre zaostávajúce krajiny, či regióny, veľmi jednoducho, buďte čo najviac konkurencieschopný. Konkurencieschopnosť regiónu tak dostala v procese postupujúcej globalizácie, u nás na Slovensku najmä po prijatí spomínaných neo-liberálnych reforiem, významné stimuly. Pre Slovensko a jeho regióny je dôležitá aj ďalšia poznámka citovaného autora a síce skutočnosť, že v priebehu uplynulých rokov sa sformovala zložitá viacúrovňová sieť globálnej konkurencie. Základné úrovne konkurencie definoval autor nasledovne: medzi firmami z vyspelých ekonomík pri využívaní globalizačných aktivít (i), medzi firmami z vyspelých ekonomík a firmami z krajín semiperiférie pri určovaní podielu sa realizácii komparatívnej výhody (ii), medzi firmami z krajín semiperiférie usilujúcimi sa o napojenie na siete nadnárodných spoločností (iii), medzi štátmi zo semiperiférie súperiacimi prostredníctvom investičných podmienok o priame zahraničné investície (iv), medzi krajinami jadra podporujúcimi globálnu expanziu domácich firiem (v), medzi regiónmi a mestami v rámci štátov semiperiférie a regiónmi a štátmi medzi viacerými krajinami semiperiférie o domáce a priame zahraničné investície (vi) a medzi integračnými zoskupeniami svetovej ekonomiky (vii). Je zrejmé, že pre regióny Slovenska je aktuálna najmä šiesta úroveň, ale zostávajúcich šesť úrovní takisto významne upozorňujú na dôležitosť konkurencieschopnosti regiónov na úrovni národného štátu.

Veľký vplyv na objasňovanie lokalizácie ekonomických aktivít a v určitom zmysle aj na vysvetľovanie dôvodov zaostávania niektorých regiónov v globálnej mierke a aj na úrovni národných štátov má teória novej ekonomickej geografie (NEG) predstavená americkým ekonómom Krugmanom vo viacerých jeho prácach (napr. Krugman, 1991; Krugman a Venables, 1995 a iné). Pravdepodobne najdôležitejším dôvodom ocenenia prínosu práce Krugmana vo sfére NEG, udelením Nobelovej ceny za ekonómiu v roku 2008, je objasnenie ním identifikovaných kľúčových faktorov vedúcich ku koncentrácii ekonomických aktivít. Podľa neho sú to dopravné náklady (i), úspory z rozsahu (ii) a mobilita výrobných faktorov, resp. veľkosť trhu (iii). Z pohľadu spoznania úloh pre možnosti regionálneho rozvoja je zaujímavá poznámka Blažeka a Uhlířa (2011), ktorí uvádzajú porovnanie kľúčových faktorov konkurencieschopnosti podľa niektorých významných ekonómov a geografov (Korec et al., 2011). Jednotliví autori sa pri identifikovaní kľúčových faktorov líšia, ale veľmi často sa u nich objavujú využívanie spoločného pracovného trhu, šírenie informácií a poznatkov, existencia podporných odvetví, schopnosť vychovávať a získavať talenty a podnikateľský duch, infraštruktúra a odvetvová štruktúra ekonomiky a možnosti prepojenosti firemnej spolupráce. V kontexte s vyššie uvedeným Blažek a Uhlíř (2011) podotýkajú, že Krugmanov model NEG je stále aplikovateľný najmä v krajinách semiperiférie (sem možno zaradiť aj Slovensko), kde vplyvom globalizácie, najmä pri rozhodovaní nadnárodných spoločností o umiestňovaní svo-

jich „(nielen) priemyselných investícií“ stále pozorujeme vývoj regionálnej štruktúry v polarizácii „jadro – periféria“.

Ekonom Buček (2006) vo svojej práci upozorňuje, že ekonomický rast regiónov, ich konkurencieschopnosť, ako aj celková kvalita života závisí od schopnosti regiónov tvoriť nové poznatky, implantovať ich do spoločenskej praxe a komerčne ich zhodnotiť vo forme inovácií. V súvislosti s týmto je aj v kontexte možností zaostávajúcích regiónov Slovenska dôležitá poznámka Shearmura (2011), ktorý pripomína, že aktivity aktérov v smere regionálnych inovácií nemusia byť nevyhnutne zacielené na tzv. „prvé – svetové“ inovácie a takisto nemusia byť zacielené na „priemyselné prostredie“ a dokonca nevyhnutne nie sú smerované ani k tzv. „produktovo“ zacieleným druhom inovácií. Pre zabezpečenie konkurencieschopnosti regionálnej ekonomiky je kľúčovým momentom podľa uvedeného autora „širokozákľadňové prispôsobivé správanie so snahou inovovať“ v rámci všetkých sektorov ekonomiky, a to ako na poli procesov, tak aj na poli produktov. Pri hodnotení vzťahu regionálnej konkurencieschopnosti a inovácií je vhodné pripomenúť význam veľkých aglomerácií. Tvorba poznatkov a celý inovačný proces je „kolektívna práca“, pri ktorej prebieha interakcia a výmena nápadov medzi rôznymi aktérmi. Ako je uvedené v práci Korec et al. (2011) tvorba a absorpcia poznatkov nie je jednoduchým procesom, je výsledkom nielen inštitucionálneho prostredia a danej úrovne ekonomiky v regióne, ale aj výsledkom pôsobenia geografických faktorov. Inovačný proces ako taký vyžaduje určitú mieru nákladov. Vo veľkých aglomeráciách, kde je veľká koncentrácia potrebných aktérov (ekonomických, vedeckých, politicko-inštitucionálnych a iných) má vzájomné učenie a vznik nových poznatkov podstatne lepšie podmienky. Je preto logické, že takáto priestorová blízkosť aktérov v aglomeráciách a metropolitných regiónoch je, v dôsledku veľmi dobrých možností interakcií a nízkych nákladov, dôležitým faktorom nielen vzniku poznatkov a inovácií, ale aj dynamického rozvoja v týchto regiónoch a ich lepšej konkurencieschopnosti.

Cennú prácu v súvislosti s vplyvom poznatkovo založenej ekonomiky (knowledge-based economy) na konkurencieschopnosť regiónov predstavila Czyz (2010). Ukazuje štyri dimenzie konkurencieschopnosti regiónov, z ktorých každá má niekoľko indikátorov. Stojí za pozornosť uviesť tieto štyri dimenzie. Prvou je ľudský a sociálny kapitál (hodnotený na základe 13 indikátorov), druhou je investičný kapitál a aplikované poznatky (7 indikátorov), treťou vybavenosť infraštruktúrou a nová ekonomika (16 indikátorov) a štvrtou výkonnosť ekonomiky (12 indikátorov). Z viacerých výsledkov práce zaujme, podľa nášho názoru očakávané zistenie, že regióny Poľska, vojvodstvá, majú slabo rozvinutú poznatkovo orientovanú ekonomiku, vrátane regiónov veľkých aglomerácií. Autorka zároveň konštatuje, že kľúčovými faktormi determinujúcimi nízku úroveň poznatkovo orientovanej ekonomiky sú slabý ľudský a sociálny kapitál, nízky objem investičného kapitálu a nedostatok aplikovaných poznatkov. Takisto podotýka, že napriek pomerne veľkému objemu priamych zahraničných investícií do ekonomiky regiónov, zahraničné firmy majú malý vplyv na rozvoj inovácií, pretože technologické zaostávanie ich prevádzok v Poľsku sťažuje formovanie poznatkovo orientovaných sietí.

Na záver tejto krátkej diskusie upozorníme ešte na tri práce. Podľa Vitúrku (2009) regionálna konkurencieschopnosť závisí na niekoľkých faktoroch, ktoré rozdelil do šiestich hlavných skupín: komerčné faktory ovplyvňujúce trhové prostredie v regióne, vrátane potenciálu pre domácich a zahraničných podnikateľov (i), faktory spojené s pracovnou silou informujúce o možnostiach regiónu vzhľadom na početnosť, kvalitu, mobilitu i cenu pracovnej sily (ii), regionálne a lokálne faktory poskytujúce informáciu o vývoji podnikania a poznatkovej bázy (iii), faktory infraštruktúry podporujúce, resp. limitujúce technické možnosti integrácie regiónov do svetovej ekonomiky (iv), faktor cenovej hladiny tovarov a služieb ukazujúci požiadavky a obmedzenia v súvislosti so zásobovaním trhov (v) a environmentálne faktory reprezentujúce špecifický indikátor kvality života so zreteľným prepojením na podnikateľské prostredie (vi). Z uvedeného prehľadu faktorov je zrejmé, že autor sa pohybuje viac v ekonomickom ako geografickom prostredí, aj napriek tomu, že pôvodným vzdelaním je geograf. Poľský geograf Gorzelak (2006) upozorňuje vo svojej štúdií na fakt, že regionálne disparity v postsocialistických krajinách strednej a východnej Európy sú dôsledkom predovšetkým štyroch nasledovných skutočností: nerovnomerné rozmiestnenie veľkých miest, metropol v jednotlivých štátoch (toto možno považovať za Hamplom (2001) spomínaný faktor sídelnej hierarchie, pozn. autorov), deštruktívnych efektov reštrukturalizácie priemyslu (podľa Hampla (2001) faktor ekonomickej špecializácie regiónov, pozn. autorov), znovuoobjavenie sa faktora makropolohovej atraktivity v zmysle „západo-východného gradientu“ a marginalizácie periférnych vidieckych oblastí. Autor nepriamo deklaruje, že regióny na nesprávnych stranách uvedených faktorov majú výrazne limitované možnosti konkurovať ostatným. Maurel (2009) pri hodnotení regionálnej štruktúry Poľska konštatuje: „Všeobecne povedané, zohľadňujúc možnosti a limity ekonomického rozvoja odporúčam rozdeliť Poľsko na dve časti, na západnú časť, viac urbanizovanú a industrializovanú, lepšie vybavenú infraštruktúrou, atraktívnejšiu pre podnikanie, kde aj poľnohospodárstvo má dobré predpoklady pre transformáciu a na východnú časť, kde stále dominujú vidiecke a poľnohospodárske štruktúry, ktoré postupne strácajú mladé a vzdelané obyvateľstvo. Tieto východné regióny sa s veľkým úsilím snažia o diverzifikáciu svojich ekonomických aktivít v prospech sekundárneho a terciérneho sektora“.

2.3 Diskusia s vybranými prácami, ktoré si všímajú vzťah zaostávania regiónu a jeho kultúry

Inšpiratívnou štúdiou v kontexte predloženej výskumnej témy je práca Kuklinského (2010). Zaostávanie východného Poľska odporúča hodnotiť ako strategický problém, ako dlhodobý problém a aj ako holistický problém. Podľa uvedeného autora zaostávanie východného Poľska nie je len problém samotného Poľska, ale aj problém Európskej únie. Východné Poľsko je skutočne dlhodobý problém, trvajúci podľa autora možno celých 1000 rokov histórie Poľska. Zároveň pripomína, že rozhodujúce je obdobie posledných 200 rokov, keď sa začal rozvíjať moderný priemysel. Pre pochopenie historického aspektu zaostávania východného Poľska odporúča sledovať päť relatívne samostatných etáp tohto posledného obdobia. Prvou sú roky

nástupu priemyslu 1815 – 1914, druhou medzivojnové obdobie 1918 – 1938, treťou sú roky 1945 – 1989, keď bolo Poľsko súčasťou sféry vplyvy Sovietskeho zväzu, štvrtou prvých dvadsať rokov spoločenskej transformácie 1990 – 2010 a nakoniec piatou etapou bude pravdepodobne nasledujúcich 20 rokov 2010 – 2030. Tieto etapy sa navzájom odlišujú vo vzťahu k endogénnym faktorom zaostávania východného Poľska, faktom však je, že ich spoločnou črtou je výrazné ekonomické a sociálne zaostávanie východného Poľska. Odvolávajú sa na početné práce hodnotiace pozíciu východného Poľska Kukliński (2010) upozorňuje na tri holistické metafory, východné Poľsko ako „začarovaný kruh“, ako „gordický uzol“ a ako „Munchhausenova šanca“.

Vzhľadom pre korektné vysvetlenie dôvodov nerovnomerného rozvoja a teda aj pre vysvetlenie zaostávania niektorých regiónov, si určite zaslúži pozornosť práca Novotného (2011). Autor pri zamýšľaní sa nad možnými príčinami nerovnomerného rozvoja odporúča vychádzať z rozlíšenia primárnych faktorov a faktorov sekundárnych, resp. zástupných. Do druhej skupiny faktorov zaraďuje napr. úroveň vzdelania, veľkosť investícií alebo úspor, kvalitu technológií a pod. Nepodceňujúc ich význam považuje ich za sekundárne, podobne ako aj faktory inštitucionálne (politické a ekonomické), vrátane efektívneho právneho rámca. Pri stanovení primárnych faktorov ukazuje autor dva najsilnejšie a do určitej miery súperiace prúdy. Jeden zdôrazňuje primárny potenciál územia (geografická makropoloha a prírodné podmienky), druhý kultúrne predispozície regiónov. Kľúčový význam geografickej polohy akceptuje viac autorov (Soros, 2002; Hampl, 2001, 2005; Korec, 2005, 2009; Garretsen a Martin, 2010 a iní). Kultúrne predispozície regiónov nie sú pri vysvetľovaní diferencovaného regionálneho vývoja post-komunistických krajín často zdôrazňované. Kultúru regiónu možno podľa Novotného (2011) chápať ako určitú „hlbokú inštitúciu“, ktorá zahŕňa nielen súbor svetských a duchovných hodnôt, tradícií a zvykov, ale aj vzorcov chovania a postojov.

V geografickej literatúre sa dnes opäť diskutuje na tému kultúrnej geografie a úlohy široko chápanej kultúry v regionálnom rozvoji (Haggett, 2001; Lorimer, 2005; Hampl et al., 2007). Podľa Haggetta (2001) „kultúra“ v širokom slova zmysle popisuje vzory históriou naučeného ľudského správania, ktoré sa vyznačuje osobitosťami a stabilitou v čase, pričom môže byť prenášané z jednej generácie na druhú, alebo z jednej skupiny na druhú. Hampl et al. (2007) ukazujú tri zamerania súčasnej českej kultúrnej geografie, ktoré môžeme, podľa nášho názoru, akceptovať aj v kontexte slovenskej geografie. V centre štúdia je problematika land use a land cover, ku ktorej sa na konci 90-tych rokov minulého storočia pridali otázky štúdia zaostávajúcich regiónov, ktoré sa vyznačujú podpriemernou úrovňou ekonomického rozvoja, nízkou hustotou zaľudnenia a všeobecným spoločenských zaostávaním. Za hlavné dôvody zvýšeného záujmu o zaostávajúce regióny treba považovať spoločenskú transformáciu po roku 1989, významné zvýšenie regionálnej diferenciácie a proces formovania lokálnej a regionálnej autoidentifikácie. Druhé zameranie kultúrnej geografie korešponduje s globálnym trendom „novej“ kultúrnej geografie. Spoločenský vývoj vyvolal mimoriadne veľký záujem o problémy rodových nerovností (gender), vrátane feminizmu, etnické a religiozne problémy, politické problémy, patologické

javy (kriminalita, drogy, bezdomovectvo – homeless), pričom záujem o tieto témy má významný regionálny rozmer. Tretí, posledný smer kultúrnej geografie sa zameriava na formovanie lokálnej, resp. regionálnej kultúry (životné stratégie, zvyky, obyčaje), na hodnotenie vplyvu hudobných koncertov a festivalov na regióny, hľadaniu širších a hlbších podmienok aktuálneho ekonomického, sociálneho a politického chovania spoločenských subjektov a iné.

V súvislosti s prácou Novotného (2011) je dôležité upozorniť ešte na jeden jeho postreh. Podľa autora je kultúra mnohvrstevná, s dvomi základnými vrstvami. Vrchná sa mení a prispôsobuje zmenám vonkajšieho prostredia (napr. šírenie uniformného spotrebného správania pod vplyvom globalizácie), vnútornú predstavujú hlbšie kultúrne vzorce, ktoré sa vyznačujú pozoruhodnou zotrvačnosťou. Podľa viacerých autorov práve tieto špecifiká prenášané z generácie na generáciu, môžu byť v pozadí úspešnosti alebo neúspešnosti regiónov. Diskusie na tému kultúrneho determinizmu, ktorého manifestom sa stala klasická práca Maxa Webera „Protestantská etika a duch kapitalizmu“ zo začiatku 20. storočia, ako aj environmentálneho determinizmu, nie sú cieľom tejto štúdie. Myslíme si však, že tak ako geografická makropoložka, tak aj osobitosti kultúry regiónov vplyvajú na regionálny rozvoj. Otázkou však zostáva určenie špecifik a miery tohto vplyvu, ako aj stanovenie hierarchickej úrovne regiónu, o ktorej má význam diskutovať v súvislosti s jeho kultúrou a jej vplyvom na rozvoj regiónu.

Zaujímavé štúdie v súvislosti s odhaľovaním príčin spoločenského (ekonomického a sociálneho) zaostávania východného Poľska v rámci štátu publikoval Zarycki (2007, 2010). V druhej z uvedených prác sa zaoberá orientalizmom ako pojmom, ktorý dobre charakterizuje východné Poľsko. Orientalizmus sa stal jednou z kľúčových myšlienok post-koloniálnej teórie spoločenského vývoja. V súčasnej spoločenskovednej literatúre má však tento pojem trochu iný význam. Ako uvádza Zarycki (2010) na konci 20. storočia pojem orientalizmus vyjadroval chápanie a vnímanie „východu“ v západnej literatúre. Jeho typickými prejavmi boli kultúrne zaostávanie, nižšia bezpečnosť, nepredvídanosť konania, nezrozumiteľnosť a všeobecne odlišná civilizácia. Pre orient ako taký bola podľa západu potrebná jeho modernizácia. Zarycki (2010), citujúc viacerých autorov (Sztompka, 1993; Buchowski, 2006), upozorňuje, že vzhľadom na viacero faktorov (politicko-geografický vývoj, historické ekonomické a sociálne zaostávanie, nepriaznivá makrogeografická poloha a iné) môžeme črty orientalizmu pozorovať aj v krajinách strednej a východnej Európy, členoch EÚ, predovšetkým v ich východných častiach. Ako fundamentálne kontrasty „orientálnych oblastí“ a ostatných častí jednotlivých krajín uvádza „homo sovieticus versus homo westernicus“, „anti-intelektualizmus versus intelektualizmus“, „avergia k elitám versus rešpekt k elitám“, „dva životné štandardy pre osobný a verejný život versus jednotné štandardy pre všetky sféry života“ a „akceptovanie chudoby versus opovrhovanie chudobou“. Podľa Zaryckého (2010) tieto kontrasty predstavujú nielen dôležité charakteristiky sociálnej štruktúry obyvateľstva, ale sú aj určitými predispozíciami regiónov v kontexte ich spoločenského rozvoja. Z tohto dôvodu je potrebné v súvislosti so zvyšovaním regionálnej konkurencieschopnosti uva-

žovať nielen o zlepšovaní infraštruktúry, regionálnej politiky, prípadne vzdelania, ale aj o posunoch v oblasti široko chápanej kultúry a psychológie regiónov.

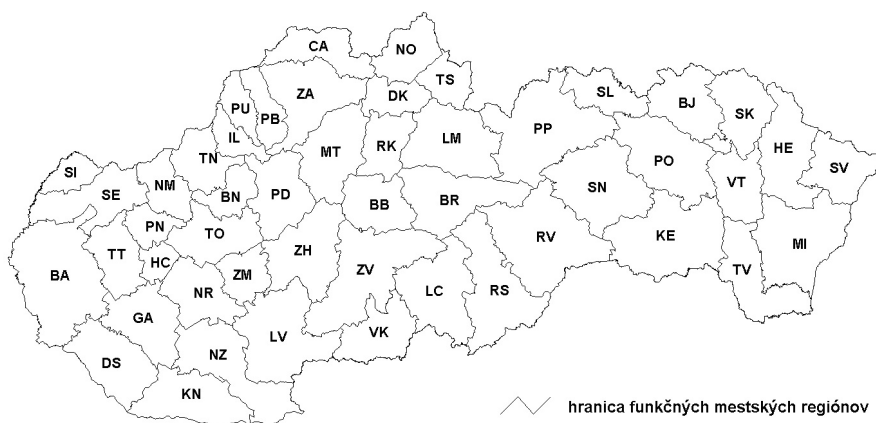
Lorimer (2005) vo svojej práci upozorňuje, že v súčasnej kultúrnej geografii môžeme rozlíšiť tri základné smery. Témami novej kultúrnej geografie sú, okrem iného, aj hľadanie sociálnej a politickej identity a konštrukcia modelov osobnej ľudskej identity. Uvedené témy novej kultúrnej geografie sú stále aktuálne, ako sme uviedli aj vyššie, ale viacerí autori upozorňujú na ďalší posun v kultúrnej geografii (Thrift, 2009; McCormack, 2005; Matlovič, 2007). Thrift (2002) hovorí, že dôležité je napr. zisťovanie podľa akých pravidiel sa etablujú, ako vykonávajú svoje funkcie a aký je vplyv na regionálny rozvoj rôznych spoločenských formácií (politických, ekonomických, sociálnych, občianskych i iných) a nielen štúdium toho čo tieto formácie robia. Kultúrna geografia musí pozrieť do zákulisia formovania spoločenských štruktúr, ich vzájomných vzťahov a odhaliť efekty ich pôsobenia v regióne. Lorimer (2005) tieto úlohy považuje za tretí smer bádania súčasnej kultúrnej geografie. Odporučil pre tento smer termín „viac ako obrazová (videná)“ kultúrna geografia (more-than-representational cultural geography). Tento termín považuje za vhodný pre vystihnutie súčasnej úlohy kultúrnej geografie, ktorou je „lepšie pochopiť vlastnú osobnosť a spoločenstvo určitého regiónu v tomto multisenzuálnom svete“.

3 METÓDY A DÁTA

Ako už bolo viackrát spomenuté, príspevok nemá ambície hodnotiť diferencovanosť regionálnej štruktúry Slovenska komplexne, t. j. nepokúša sa o predstavenie nejakého syntetického ukazovateľa úrovne spoločenského rozvoja jeho regiónov. Jeho primárnym cieľom je identifikovanie a charakteristika zaostávajúcich regiónov Slovenska a sekundárne ukázať základnú typizáciu týchto regiónov. Pri plnení napĺňaní podobných cieľov je z metodického hľadiska potrebné zaoberať sa najmä s dvomi otázkami (Bezák, 2000; Hampl, 2005, 2007; Korec, 2005, 2009; Korec et al., 2009; Matlovič a Matlovičová, 2001 a iní). Prvou kľúčovou otázkou je stanovenie a vymedzenie vhodných priestorových jednotiek, ktoré predstavujú bázu regionálneho výskumu. Druhou kľúčovou metodickou otázkou je výber vhodného ukazovateľa hodnotenia úrovne regionálneho rozvoja (poznáme, že tento výber je výrazne obmedzený dostupnosťou štatistických dát na potrebnej úrovni), ktorý by nám umožnil odhaliť diferencovanosť regionálnej štruktúry. Pochopiteľne imanentnou súčasťou tejto druhej otázky je aj konštrukcia agregovaných, resp. syntetických ukazovateľov ekonomickej a sociálnej, resp. komplexnej spoločenskej úrovne rozvoja sledovaných územných jednotiek.

Vo viacerých predchádzajúcich prácach sme skonštatovali, že ak sa rozhodujeme, aké priestorové jednotky využijeme pri analýze, t. j. ktoré jednotky budeme považovať za základný hodnotený súbor regiónov nemáme veľký výber. Vzhľadom na veľmi dobrú dostupnosť štatistických dát si jednotliví autori často zvolia okresy v súlade s platným územno-správnym usporiadaním SR (zákon NR SR č. 221/1996

Z.z.). Je to pochopiteľné, hoci sa všeobecne akceptuje, že okresy nie sú najvhodnejšími základnými priestorovými jednotkami hlavne pre dva dôvody: nie sú vnútorne integrované (i) a nie sú porovnateľné z hľadiska veľkosti (rozlohy a počtu obyvateľov) (ii). Podľa nás ani jedna administratívna jednotka v postupnosti „obec – okres – kraj“ nie je vhodná pre hodnotenie regionálneho vývoja, prípadne regionálnej štruktúry Slovenska. V predloženej štúdii sme zvolili za základné priestorové jednotky aproximované funkčné mestské regióny (AFMR, obr. 1), ktorých identifikácia vychádza z práce Bezáka (2000). Nebudeme na tomto mieste zdôvodňovať náš výber, urobili sme to skôr vo viacerých prácach, čitateľovi odporúčame štúdie Korec (2007) a Korec et al. (2009). Tu len poznamenávame, že vzhľadom k dostupnosti štatistických dát je nami použitý systém AFMR málo odlišný od systému FMR variant 91-A (vyžaduje sa minimálny počet 35 tisíc obyvateľov pre FMR), ktorý identifikoval Bezák (2000). Rozdiely sú však zanedbateľné, v žiadnom prípade neovplyvnili výsledky výskumu. V jednej z predchádzajúcich prác sme sa týmito rozdielmi už zaoberali (Korec, 2007). Jedná sa vlastne o dve povšimnutia hodné odlišnosti. V našom systéme AFMR je užšie vymedzený AFMR Bratislavy (v prospech AFMR Dunajskej Stredy a Senice) a v našich AFMR Nové Zámky a Trebišov sú obsiahnuté podľa Bezáka (2000) samostatné AFMR Štúrovo, resp. AFMR Kráľovský Chlmec. Náš systém AFMR teda pozostáva zo 49 regiónov (obr.1), teda má o dve územné jednotky menej. Uvedené odlišnosti sú dôsledkom už spomínanej dostupnosti štatistických dát. Zatiaľ čo spájať okresy do územne väčších jednotiek môžeme, rozdeliť okres na dve alebo viac menších územných jednotiek nie je možné.

Obrázok 1 Aproximované funkčné mestské regióny Slovenska.
Zdroj: Bezák, A. (2000), upravené autormi

Pri výbere ukazovateľov umožňujúcich hodnotiť úroveň spoločenského rozvoja (ekonomického a sociálneho) regiónov, a následnú možnosť identifikácie zaostávajúcich regiónov, sme vychádzali z akceptovania názorov viacerých autorov, ktorý považujú za dva kľúčové ukazovatele ekonomickú výkonnosť a mieru nezamest-

nanosti (Benč, 2002; Baldwin a Martin, 2003; Hampl, 2005; Tvrdoň a Šuranová, 2007; Affuso et al., 2011; Matlovič a Matlovičová, 2011 a iní). Za relevantnú hodnotu miery nezamestnanosti sme použili dáta, ktoré publikuje ÚPSVAR. Problémom rozdielnosti hodnôt mier nezamestnanosti podľa ich zdroja (Eurostat, Štatistický úrad SR alebo UPSVAR) sme sa zaoberali v práci Korec (2005). Tu len poznamenáme, že nami použitá miera nezamestnanosti vyjadruje podiel počtu disponibilných nezamestnaných k počtu ekonomicky aktívnych a pracujeme s dátami za mesiac december sledovaného roku.

Výber ukazovateľa úrovne ekonomiky regiónu je úloha komplikovaná. Najčastejšie sa pre tieto účely používa regionálny HDP na 1 obyvateľa. Tento ukazovateľ sa zvolil napr. aj v Európskej únii pri hodnotení regionálnych disparít a následne stanovovaní pravidiel konvergenčnej pomoci regiónom. Na niektoré „slabé stránky“ toho ukazovateľa poukazujú viacerí autori, u nás napr. Sloboda (2006), Buček et al. (2010), Matlovič a Matlovičová (2011) a iní. Za závažný problém je považovaný najmä fenomén dochádzky za prácou a s ním spojená „deformácia“ tohto ukazovateľa. Na tvorbe regionálneho HDP sa totiž podieľajú aj pracovníci, ktorí do regiónu prichádzajú z iných regiónov. Je zrejmé, že väčšinou svojich príjmov však majú títo dochádzajúci pracovníci tendenciu míňať vo „svojich“ regiónoch. Aj napriek tomu, považujeme regionálny HDP na 1 obyvateľa za vhodný ukazovateľ úrovne rozvoja ekonomiky regiónu. Pre účely nášho bádania je však neprekonateľnou prekážkou fakt, že štatistická prax poskytuje dáta o regionálnom HDP len do úrovne NUTS3, t. j. na Slovensku po úroveň krajov v súlade s platným územno-správnym usporiadaním SR (zákon NR SR č. 221/1996 Z.z.), dnes samosprávnych VÚC. Pre okresy, tieto dáta nie sú.

Za veľmi vhodný ukazovateľ úrovne rozvoja ekonomiky, resp. ekonomickej výkonnosti regiónu považujeme ekonomický agregát (EA). EA získame ako súčin počtu pracovných príležitostí regiónu a priemernej mesačnej mzdy zamestnanca regiónu vo firmách s počtom zamestnancov viac ako 20. Vzhľadom na dostupnosť dát je možné vypočítať hodnoty EA za ekonomiku regiónu ako celku, ako aj hodnoty EA generované jednotlivými sektormi ekonomiky. EA možno prisudzovať podobnú vypovedaciu schopnosť ako spomínanému ukazovateľu regionálneho HDP (Hampl, 2005; Korec, 2009a). Podrobnejšie zdôvodňuje použitie EA pri výskume úrovne rozvoja ekonomiky regiónu a všeobecného regionálneho rozvoja vo svojej práci Hampl (2005). Podľa uvedeného autora má EA, vzhľadom na sociálnu a kultúrnu homogenitu transformujúcich sa krajín strednej Európy, nielen ekonomickú, ale aj komplexne spoločenskú povahu. Z tohto dôvodu je vhodný aj pre komplexnejšie hodnotenie spoločenského rozvoja regiónov. V predloženom príspevku využívame pre hodnotenie úrovne ekonomického rozvoja regiónu jeho sociálny variant (regionálny EA/1 obyvateľ regiónu), ktorý sa nám javí vhodnejší ako geografický variant (regionálny EA/1 km² plochy regiónu).

Referenčnou hodnotou, využitou pri interpretácii výsledkov empirickej časti je priemer daného ukazovateľa za Slovensko ako celok. Tento priemer zachytáva zvolená relatívna hodnota 100. K tejto hodnote potom vzťahujeme za účelom komparácie hodnoty jednotlivých AFMR, pričom relatívne vyjadrené prekročenie hod-

noty AFMR v smere nahor, resp. nadol zobrazuje úspešnosť daného AFMR v dosiahnutej úrovni sledovaného ukazovateľa, miery nezamestnanosti, resp. regionálneho EA na 1 obyvateľa. Za kľúčové pri identifikácii zaostávajúcich, t. j. rizikových regiónov Slovenska z hľadiska vlastnej ekonomickej stagnácie a možných sociálnych problémov s najvyšším stupňom ohrozenia považujeme tie AFMR, pri ktorých hodnota nezamestnanosti prekračuje priemer o 50 %, resp. je v rozpätí 25 – 50 % nad celoslovenským priemerom (spadá teda do intervalov 150,0 a viac alebo 125,1 – 150,0). V prípade druhého sledovaného ukazovateľa, regionálny EA/1 obyv., sú v najkritickejšej pozícii tie AFMR, kde relatívna hodnota tohoto ukazovateľa klesá pod 50 %, resp. sa nachádza v intervale 25 – 50 % pod celoslovenským priemerom (spadá teda do intervalov 50,0 a menej alebo 50,1 – 75,0).

Do skupiny zaostávajúcich regiónov Slovenska sme sa rozhodli zaradiť tie AFMR, pri ktorých obidve sledované hodnoty sú horšie o viac ako 25 % celoslovenského priemeru. V nadväznosti na ich konkrétne hodnoty sme ich rozdelili do troch regionálnych typov. Prvý typ, najohrozenejší, vytvárajú AFMR, v ktorých relatívny regionálny EA nedosahuje hodnotu 50 % celoslovenského priemeru a súčasne relatívna hodnota miery nezamestnanosti prekračuje celoslovenský priemer o viac ako 50 %. Druhý typ vytvárajú AFMR, v ktorých jeden sledovaný ukazovateľ ma relatívnu hodnotu horšiu o viac ako 50 % celoslovenského priemeru a druhý má hodnotu horšiu o viac ako 25 % celoslovenského priemeru. Do tretieho typu zaostávajúcich regiónov boli zaradené tie AFMR, v ktorých sú relatívne hodnoty sledovaných obidvoch ukazovateľov horšie o viac ako 25 % celoslovenského priemeru.

4 VÝSLEDKY

4.1 Identifikácia zaostávajúcich regiónov Slovenska

V tab. 1 sú uvedené informácie, ktoré sú bázou identifikácie zaostávajúcich regiónov Slovenska. Podľa vyššie predstavenej metodiky sme do skupiny zaostávajúcich regiónov zaradili 16 AFMR. V tab. 2 môžeme vidieť tieto regióny, pričom tu môžeme porovnávať aj vývoj dvoch sledovaných ukazovateľov podľa jednotlivých zaostávajúcich regiónov. Poradie zaostávajúcich regiónov tabuľke je urobené „geograficky“, zoradené sú v jednotlivých typoch v poradí od západu na východ. Priestorovým rozmiestnením zaostávajúcich regiónov sa budeme zaoberať neskôr, na tomto mieste považujeme za vhodné uviesť niekoľko poznámok k hodnotám uvedeným v tab. 2.

Predpokladáme, že aj pre čitateľa očakávaným zistením je skutočnosť, že pri všetkých 16 zaostávajúcich AFMR pozorujeme zhoršenie relatívnych hodnôt u ukazovateľa „relatívny EA“ porovnaní rokov 1997 a 2009 a s výnimkou 5 AFMR (Vranov nad Topľou, Poprad, Spišská Nová Ves, Humenné a Michalovce) aj zhoršenie hodnôt u ukazovateľa „relatívna NEZ“. Nechceme sa púšťať do detailnejšieho hodnotenia tohto vývoja, len poznamenávame, že v niektorých predchádzajúcich prácach (Korec a Ondoš, 2006; Korec, 2009b) sme upozornili na deindustrializáciu týchto regiónov, rozpad poľnohospodárskych podnikov a absenciu komerčných služieb ako vážnych

Tabuľka 1 Porovnanie relatívneho ekonomického agregátu a relatívnej nezamestnanosti na Slovensku v rokoch 1997 a 2009 podľa aproximovaných funkčných mestských regiónov.

ID	AFMR	relatívny ekonomický agregát		relatívna nezamestnanosť	
		rok 1997	rok 2009	rok 1997	rok 2009
BA	Bratislava	178.4	267.2	32.9	34.5
BB	Banská Bystrica	128.3	137.4	42.7	66.6
BJ	Bardejov	54.2	44.2	162.2	173.8
BN	Bánovce nad Bebravou	78.2	75.5	92.1	76.7
BR	Brezno	92.9	46.7	120.3	145.0
CA	Čadca	57.0	53.2	93.5	87.8
DK	Dolný Kubín	99.8	63.2	119.5	115.2
DS	Dunajská Streda	65.7	77.8	115.0	73.4
GA	Galanta	66.4	74.8	111.4	59.3
HC	Hlohovec	93.8	112.0	72.5	60.4
HE	Humenné	82.4	69.6	136.8	134.3
IL	Ilava	89.4	80.5	52.5	70.2
KE	Košice	136.5	115.5	96.6	99.9
KN	Komárno	76.7	63.8	131.8	118.9
L	Lučenec	78.2	48.8	151.5	184.6
LM	Liptovský Mikuláš	106.8	95.5	59.1	87.5
LV	Levice	96.4	77.1	139.0	115.5
MI	Michalovce	89.8	54.0	177.6	148.0
MT	Martin	109.0	77.4	82.4	82.0
NM	Nové Mesto nad Váhom	98.7	99.2	60.8	76.0
NO	Námestovo	45.2	49.6	139.0	105.8
NR	Nitra	94.6	99.3	85.9	60.9
NZ	Nové Zámky	70.5	60.8	124.1	100.4
PB	Považská Bystrica	73.1	82.2	83.5	107.0
PD	Prievidza	107.1	81.5	69.5	88.1
PN	Piešťany	79.8	104.9	53.5	61.6
PO	Prešov	73.4	62.9	128.7	145.0
PP	Poprad	88.0	74.8	137.6	126.9
PU	Púchov	126.9	124.7	60.7	66.5
RK	Ružomberok	95.6	80.5	85.5	87.8
RS	Rimavská Sobota	71.0	44.1	203.4	262.9
RV	Rožňava	79.6	45.7	178.7	226.6
SE	Senica	103.1	75.1	82.7	102.0
SI	Skalica	79.8	71.7	71.8	91.2
SK	Svidník	56.6	52.6	154.9	160.4

ID	AFMR	relatívny ekonomický agregát		relatívna nezamestnanosť	
		rok 1997	rok 2009	rok 1997	rok 2009
SL	Stará Ľubovňa	56.4	53.3	105.2	102.0
SN	Spišská Nová Ves	70.9	60.9	150.4	137.8
SV	Snina	60.2	54.6	142.1	176.2
TN	Trenčín	109.0	96.6	33.6	56.3
TO	Topoľčany	75.1	68.1	102.7	93.7
TS	Tvrdošín	82.3	39.4	114.2	104.3
TT	Tmava	128.0	150.2	69.8	49.3
TV	Trebišov	70.1	47.5	174.0	199.3
VK	Veľký Krtíš	73.7	39.9	176.4	187.1
VT	Vranov nad Topľou	58.7	39.6	207.9	168.8
ZA	Žilina	100.9	106.2	76.4	74.2
ZH	Žiar nad Hronom	103.3	72.0	98.3	134.2
ZM	Zlaté Moravce	73.8	54.5	109.9	91.0
ZV	Zvolen	101.1	87.9	87.0	115.1
	Slovenská republika	100.0	100.0	100.0	100.0

Zdroj: Regionálne porovnávania v Slovenskej republike. Štatistický úrad SR, 2010.
 Základné ukazovatele o trhu práce v SR. ÚPSVAR 1997, 2009.
 Vlastné spracovanie autorov.

Tabuľka 2 Typy zaostávajúcich regiónov Slovenska

Typ ZR	AFMR	relatívny ekonomický agregát		relatívna nezamestnanosť	
		rok 1997	rok 2009	rok 1997	rok 2009
I	Veľký Krtíš	73.7	39.9	176.4	187.1
I	Lučenec	78.2	48.8	151.5	184.6
I	Rimavská Sobota	71.0	44.1	203.4	262.9
I	Rožňava	79.6	45.7	178.7	226.6
I	Bardejov	54.2	44.2	162.2	173.8
I	Vranov nad Topľou	58.7	39.6	207.9	168.8
I	Trebišov	70.1	47.5	174.0	199.3
II	Brezno	92.9	46.7	120.3	145.0
II	Svidník	56.6	52.6	154.9	160.4
II	Snina	60.2	54.6	142.1	176.2
III	Žiar nad Hronom	103.3	72.0	98.3	134.2
III	Poprad	88.0	74.8	137.6	126.9
III	Spišská Nová Ves	70.9	60.9	150.4	137.8
III	Prešov	73.4	62.9	128.7	145.0
III	Humenné	82.4	69.6	136.8	134.3
III	Michalovce	89.8	54.0	177.6	148.0

Zdroj: Tabuľka 1

dôvodov zaostávania týchto regiónov. V tab. 2 sú hrubšie označené tri hodnoty pri zaostávajúcich regiónoch druhého typu (jedna hodnota je o viac ako 50 % horšia ako celoslovenský priemer, druhá sa nachádza v rozpätí 25,1 – 50 % pod celoslovenským priemerom). Tu sa ponúka upozorniť na dve skutočnosti. Prvou je určitá štatistická determinovanosť, ak má AFMR hodnoty aké má, podľa metodiky ho zaradíme do príslušného typu. V prípade troch AFMR druhého typu však vidíme, že hrubšie označená hodnota je blízko hranici, za ktorou by už AFMR bol zaradený do prvého typu. Takže druhá skutočnosť, na ktorú chceme upozorniť je fakt, že AFMR Brezno, Svidník a Snina majú veľmi blízko k najohrozenejšiemu prvému typu. Na druhej strane hrubšie a kurzívou označené hodnoty pri AFMR Poprad naznačujú, že tento región má veľmi blízko „k vystúpeniu“ zo skupiny zaostávajúcich regiónov.

Obr. 2 ukazuje priestorovú diferenciaciu hodnôt obidvoch sledovaných ukazovateľov podľa AFMR v rokoch 1997 a 2009. Na obr. 3, časť AFMR 2009, môžeme vidieť priestorové rozmiestnenie jednotlivých typov zaostávajúcich regiónov uvedených v tab. 2. To, že nemôžeme použitím predstavenej metodiky bez výhrad skonštatovať rozvinutý západ versus zaostávajúci východ, majú „na svedomí“ tri AFMR, Žiar nad Hronom, Stará Ľubovňa a Košice. Predpokladáme, že čitateľ dokáže analyzovať priložený obrázok a získať podstatnú informáciu. My upozorníme na tri postrehy, ktoré predstavujú zaujímavé výsledky tejto štúdie.

Prvým je potvrdenie faktu, že zaostávajúce regióny Slovenska sa nachádzajú takmer výlučne len v južnej časti stredného Slovenska a na východnom Slovensku, výnimkou je len AFMR Žiar nad Hronom. Štyri zaostávajúce regióny prvého typu (AFMR Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota a Rožňava) súvisle vyplňajú juh stredného Slovenska, tri zostávajúce regióny prvého typu (AFMR Trebišov, Vranov nad Topľou a Bardejov) územne nadväzujú na seba v páse vedúcom od hraníc s Maďarskom na juhu k hraniciam s Poľskom na severe. Pre päť týchto regiónov je južnou hranicou štátna hranica s Maďarskom. Zaostávajúce regióny druhého typu sú tri (AFMR Brezno, Svidník a Snina). Ak by sme pripustili opodstatnenosť vyššie uvedenej poznámky, že tieto tri regióny majú hodnotami veľmi blízko k zaostávajúcim regiónom prvého typu, tak máme na Slovensku dve veľké koncentrácie regiónov, juh stredného Slovenska a „severojužný pás“ na východe Slovenska. Len AFMR Snina vystupuje s tejto skupiny 10 AFMR izolovane na samom severovýchodnom okraji republiky. Päť zaostávajúcich regiónov tretieho typu (AFMR Poprad, Spišská Nová Ves, Prešov, Humenné a Michalovce) akoby vyplňalo voľný priestor medzi zaostávajúcimi regiónmi prvého a druhého typu na východnom Slovensku. Šiesty zaostávajúci región tretieho typu, AFMR Žiar nad Hronom, je jediným zo 16 zaostávajúcich regiónov, ktorý nie je územne spojený s ostatnými.

Druhým postrehom priestorového rozmiestnenia zaostávajúcich regiónov je zistenie, že ak za základné priestorové jednotky pri bádaní nad regionálnou štruktúrou Slovenska zvolíme aproximované funkčné mestské regióny namiesto okresov, tak sa v zaostávajúcom (nerozvinutom, stagnujúcom, chudobnom, depresnom) území juhu stredného a východného Slovenska stratia „lepšie ostrovčeky“, okresy – jadrové priestory AFMR (okresy Poprad bez Kežmarku, Prešov bez Sabinova, Humenné bez Medzilaboriec, Michalovce bez Sobrance). V možnej diskusii, či je relevantnejší

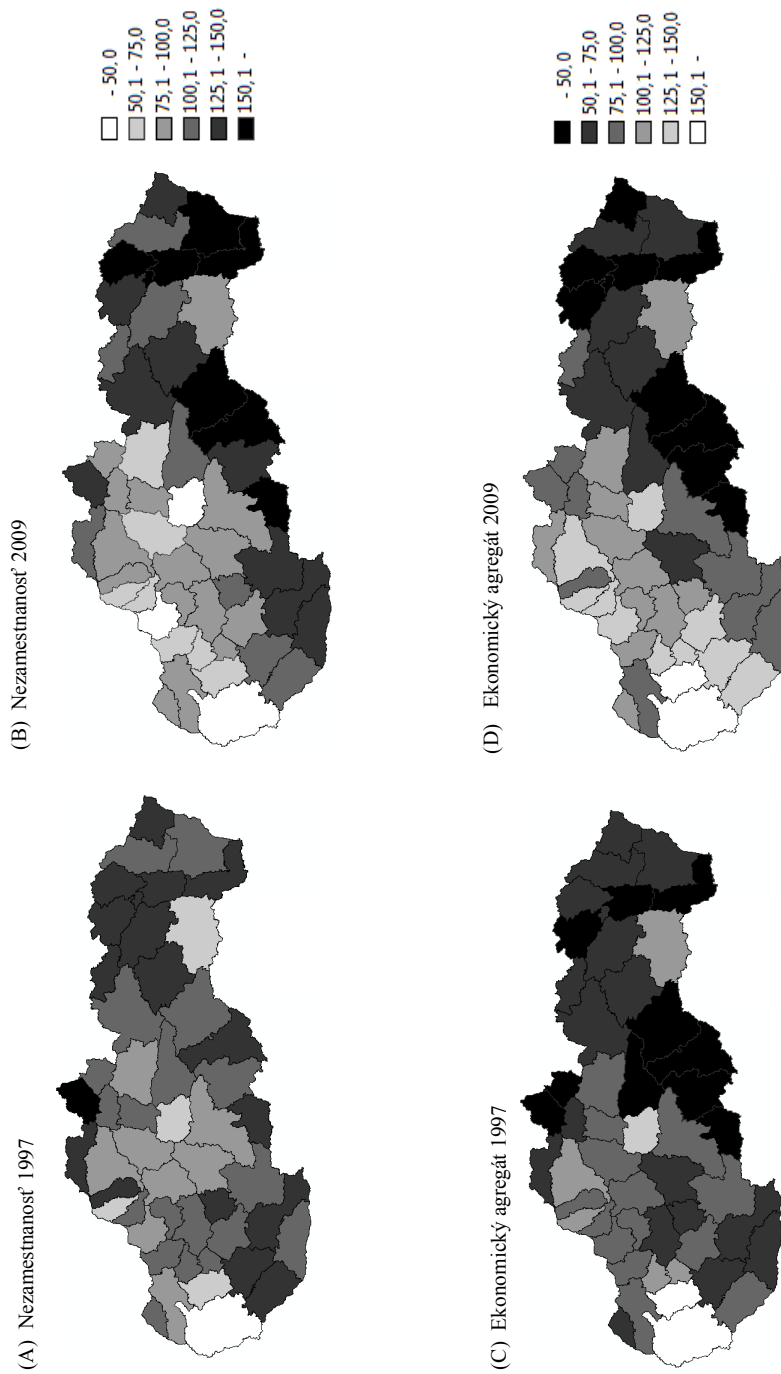
vzorec regionálnej štruktúry tejto časti Slovenska bez ostrovčekov alebo s ostrovčekmi, sa prikláňame k prvej možnosti.

Tretím postrehom je pomerne zreteľné potvrdenie výsledkov našej predchádzajúcej práce (Korec a Ondoš, 2006), v ktorej sme inou metodikou identifikovali tri zostávajúce regióny Slovenska, juh stredného Slovenska (AFMR Veľký Krtíš, Lučenec, Rimavská Sobota a Rožňava), severovýchodné Slovensko (AFMR Poprad, Stará Ľubovňa, Spišská Nová Ves, Poprad a Bardejov) a východné Slovensko (AFMR Svidník, Humenné, Snina, Vranov nad Topľou, Michalovce a Trebišov). Pripomíname, že uvedená práca vychádzala z dát z roku 2004, čo do určitej miery potvrdzuje našu viackrát vyslovenú domnienku, že „vzorec“ regionálnej štruktúry Slovenska je už dávnejšie stabilizovaný (Korec, 2005, 2009a; Korec a Ondoš, 2004, 2006 i iné).

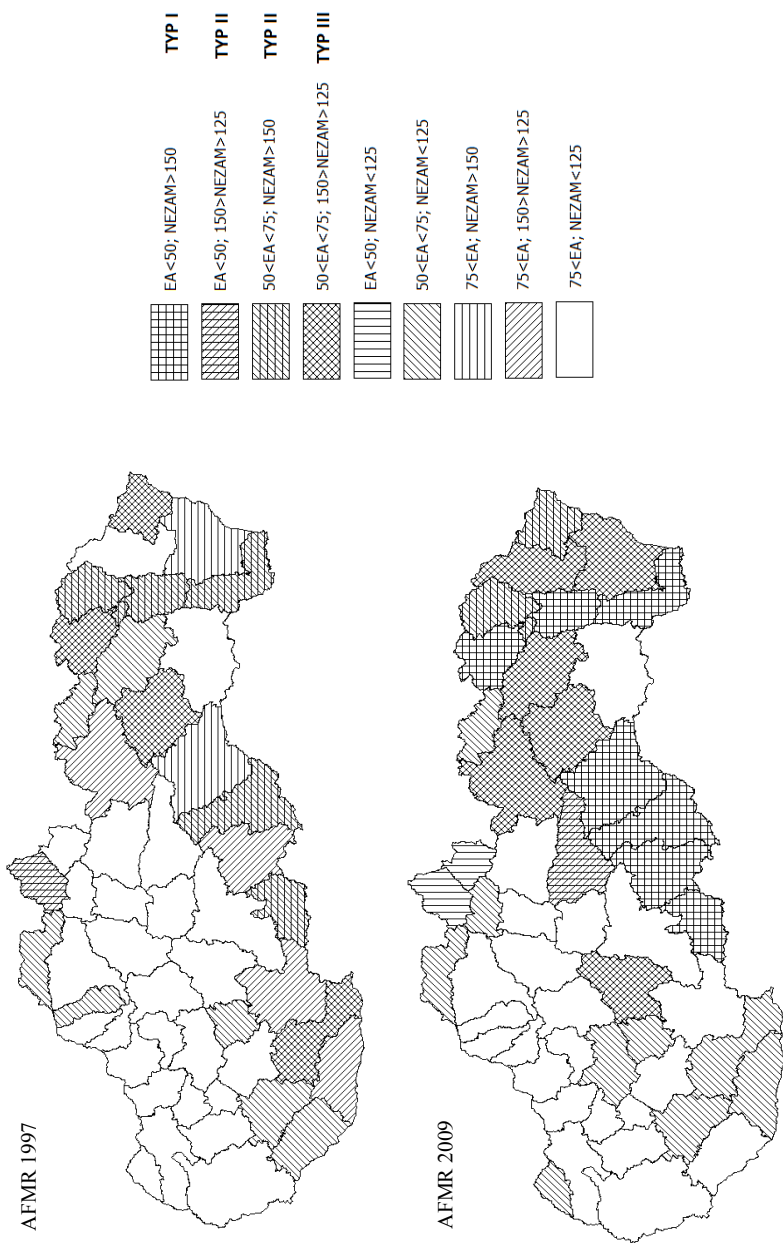
4.2 Príčiny zaostávania skupiny regiónov Slovenska

Na tému príčin diferencovaného vývoja regionálnej štruktúry Slovenska po roku 1989, prípadne príčin zaostávania niektorých regiónov Slovenska bolo publikovaných veľa prác, viaceré z nich sme spomínali už v časti 2.1. Vo viacerých štúdiách sme ukázaním faktorov podmieňujúcich diferencovaný vývoj regionálnej štruktúry Slovenska priamo i nepriamo ukázali na príčiny zaostávania skupiny regiónov Slovenska (Korec, 2004, 2005, 2009a, 2009b; Korec a Ondoš 2004, 2006 i iné). Vplyv faktora sídelnej hierarchie potvrdilo viac autorov (Gajdoš, 2002, 2005, 2009; Buček, 2003; Matlovič, 2004; Matlovič a Matlovičová, 2005, 2011; Matlovič et al., 2008; Rajčáková a Švecová, 2002, 2009; Ira et al., 2009 a iní), podobne viac autorov potvrdilo vplyv faktora makropolohovej atraktivity regiónu, naposledy napr. veľmi jednoznačne aj Klamár (2011). Pripomíname, že makropolohovú atraktivitu treba chápať, nielen ako súčasnú polohu k významným jadrovým priestorom kontinentu a štátu, ale aj ako historicky získanú (ne-) výhodu regiónu (Hampl, 2001). Klamár (2011) vo svojej štúdiu priamo a jasne potvrdzuje aj vplyv faktora susedstvo depresných regiónov okolitých štátov, faktora veľkej dopravnej infraštruktúry a faktora osobitostí demografických štruktúr. V práci Korec (2009b) sme pomerne zreteľne zdôvodnili vplyv faktora zlej ekonomickej špecializácie regiónov Slovenska pred rokom 1989 a takisto aj vplyv súčasných zmien sektorovej štruktúry ekonomiky regiónov. O vplyve procesov spojených s globalizáciou nepovažujeme za potrebné diskutovať, takisto všeobecne akceptovaným faktorom je doteraz (málo účinná) regionálna politika na úrovni Európskej únie, ako aj na úrovni národného štátu.

Regionálna konkurencieschopnosť, t. j. schopnosť regiónu byť úspešným v súťaži s ostatnými regiónmi, ako sme uviedli vyššie, je regionálne veľmi diferencovaná. Na jednej strane je celý rad vonkajších faktorov, ktoré limitujú možnosti regiónov v zlepšovaní svojej konkurencieschopnosti. Na druhej strane treba priznať, že regióny majú vnútorne zakódované niektoré vlastnosti, ktoré im bránia rozvíjať svoju konkurencieschopnosť. Viacerí autori (Thrift, 2009; Lorimer, 2005; Rylander, 2009; Zarycki, 2010; Novotný, 2011 a iní) o týchto vnútorne zakódovaných vlastnostiach ako o „kultúre regiónu“. Lorimer (2005), Gans (2002), Convert a Heilbron

Obrázok 2 Vývoj nezamestnanosti a ekonomického agregátu na Slovensku podľa AFMR (Slovensko = 100 %)

Obrázok 3 Identifikácia zaoštvajúcich regiónov Slovenska v rokoch 1997 a 2009, porovnanie relatívnych hodnôt ekonomického agregátu (EA) a miery nezamestnanosti (NEZAM) (Slovensko = 100 %)

(2007) a iní upozorňujú, že v súčasnosti sme takto svedkami zaujímavého fenoménu, že tradične okrajové témy spoločensko-vedných disciplín, napr. aj témy z oblasti geografie kultúry, sú dnes veľmi produktívne pri získavaní nových poznatkov objasňujúcich súčasný vývoj spoločnosti, vrátane možností rozvoja regiónov. Môžeme akceptovať, že vznik a rozvíjanie mnohorozmernej siete vzťahov v regiónoch, na ktorých sa, okrem iného, buduje aj ich konkurencieschopnosť je obrazne povedané skryté za videnou realitou a jeho odhaľovanie je zložité (Lorimer, 2005).

5 ZÁVER

Hlavnými cieľmi predloženého príspevku boli diskusia s vybranými prácami hodnotiacimi príčiny zaostávania regiónov na globálnej a regionálnej úrovni, prezentovanie jednej metódy identifikácie zaostávajúcich regiónov na úrovni národného štátu a nakoniec upozornenie na niektoré, v literatúre doteraz menej frekventované príčiny spôsobujúce zaostávanie regiónov. Predpokladáme, že uvedené ciele boli splnené. V príspevku boli priamo alebo nepriamo potvrdené zistenia viacerých predchádzajúcich štúdií hodnotiacich vývoj regionálnej štruktúry Slovenska a jej súčasný „vzorec“. Medzi takéto zistenia treba určite zaradiť napr. konštatovanie, že charakteristickou črtou sociálno-ekonomického rozvoja Slovenska po roku 1989 je vysoký stupeň regionálnej diferenciácie, čo sa v konečnom dôsledku premieta do „etablovania“ zaostávajúcich regiónov. Ďalej, všeobecne akceptovanou skutočnosťou je zistenie, že hoci rozvoj regiónov ovplyvňuje celý rad faktorov a procesov, ktorých mieru vplyvu je v ich vzájomnom spolupôsobení určiť veľmi ťažko, pod súčasný „vzorec“ regionálnej štruktúry Slovenska sa výrazne „podpísala“ obmedzená skupina faktorov (sídelná hierarchia, geografická makropoloža, ekonomická špecializácia, veľká dopravná infraštruktúra, globalizácia a neefektívna regionálna politika na jednotlivých úrovniach). Takisto, viackrát potvrdeným faktom je, že súčasný „vzorec“ regionálnej štruktúry Slovenska sa vytvoril už dávnejšie, vrátane objavenia sa zaostávajúcich regiónov, a má zjavnú stabilitu v čase (možno povedať, že jeho základy boli položené v období nástupu moderného priemyslu na území Slovenska v druhej polovici 19. storočia). Viacerí autori ukázali skutočnosť, že sociálno-ekonomické zaostávanie regiónov na Slovensku sa dá dobre dokumentovať relevantnými sociálnymi a ekonomickými indikátormi (miera nezamestnanosti, ekonomická výkonnosť, sektorová štruktúra ekonomiky, stav infraštruktúry, priemerné mzdy, vybrané demografické štruktúry, úroveň inovácií a iné). Treba upozorniť aj na fakt, že rozdiely medzi rozvinutými a zaostávajúcimi regiónmi už dosiahli takých rozmerov, že úplne namieste sú pre tento stav prívlastky regionálna polarizácia a regionálne disparity. Nakoniec treba skonštatovať, že zaostávajúce regióny Slovenska sú už dávnejšie predmetom (zatiaľ málo úspešných) intervencií európskej i národnej regionálnej politiky.

V posledných rokoch sa v súvislosti s odhaľovaním príčin zaostávania vybraných regiónov, resp. s hľadaním možností zmierňovania ich zaostávania, veľmi aktuálnymi témami výskumu stali konkurencieschopnosť regiónov a široko chápaná kultúra regiónov. Týmto témam je potrebné venovať zvýšenú pozornosť aj u na

Slovensku v rámci geografického bádania. Obidve uvedené výskumné témy majú zreteľný geografický rozmer, ktorý je geografia povinná hodnotiť. V rámci výskumu problematiky zaostávajúcích regiónov je aj viac nových výskumných tém, akými je napr. spomínané odhaľovanie podľa akých pravidiel sa etablujú a ako vykonávajú svoje funkcie rôzne spoločenské formácie (politické, ekonomické, sociálne, občianske i iné). Vplyv týchto formácií na kultúru regiónu a jeho konkurencieschopnosť, teda v konečnom dôsledku na regionálny rozvoj je zrejмый, čo potvrdzuje viac bádateľov.

Podakovanie

Autori ďakujú projektu VEGA č. 1/0709/11, „Adaptabilita priestorových systémov v post-transformačnom období“.

Literatúra

- AFFUSO, A., CAPELLO, R., FRATESI, U. 2011. Globalization and Competitive Strategies in European Vulnerable Regions. *Regional Studies*, 45 (5), pp. 657-675.
- BALDWIN, R., MARTIN, R. (2003): Economic Geography and Public Policy. Princeton University Press. 504 s.
- BENČ, V. 2002. Regionálna politika. In: Marcinčin, A., ed., *Hospodárska politika na Slovensku 2000 – 2001*, Slovenská spoločnosť pre zahraničnú politiku, Bratislava, s. 289-321.
- BEZÁK, A. 2000. Funkčné mestské regióny na Slovensku. *Geographica Slovaca*, 15, Geografický ústav SAV, Bratislava, 90 s.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje (nástin, kritika, klasifikace)*. Karolinum, Praha, 2. vydanie.
- BUČEK, M. 2003. Regionálna integrácia Slovenskej republiky: stratégia využitia podpory Európskej únie. *Ekonomický časopis*, 51 (8), s. 982-996.
- BUČEK, M. 2006. Úloha poznatkov a vedomostí v regionálnom rozvoji a ich výskum. In: Buček, M. ed., *Novšie teórie regionálneho rozvoja*, Ekonóm, Bratislava.
- BUČEK, M., REHÁK, Š., TVRDOŇ, J. 2010. *Regionálna ekonómia a politika*. Iura Edition, Bratislava, 269 s.
- BUCHOWSKI, M. 2006. The Specter of Orientalism in Europe: From Exotic Other to Stigmatized Brother. *Anthropological Quarterly*, 79 (3), pp. 463-482.
- CONVERT, B., HEILBRON J. 2007. Where did the new economic sociology come from? *Theory and Society*, 36 (1), pp. 31–54.
- CZYŻ, T. 2010. Competitiveness of the Wielkopolska region in terms of knowledge-based economy. *Quaestiones Geographicae*, 26 (2), pp. 71-84.
- GAJDOŠ, P. 2002. *Človek, spoločnosť, prostredie (priestorová sociológia)*. Sociologický ústav SAV Bratislava, Bratislava.
- GAJDOŠ, P. 2005. Teoretický a metodologický rámec klasifikácie a typológie regiónov Slovenska v kontexte teritoriálnych disparít. In: Ira et al. eds., *Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Sociologický ústav SAV, FORMÁT, Pezinok, s. 25-46.
- GAJDOŠ, P. 2009. Current State and Development of Regional Disparities in Slovakia (with Emphasis on Underdeveloped Regions). In: Gajdoš, P. ed., *Regional Disparities in Central Europe*, Sociologický ústav SAV, Bratislava, s. 98-115.
- GANS H. J. 2002. The Sociology of Space: A Use-Centered View. *City & Community*, 1 (4), pp. 329–339.
- GARRETSEN, M., MARTIN, R. 2010. Rethinking (New) Economic Geography Models: Talking Geography and History More Seriously. *Spatial Economic Analysis*, 5 (2), p. 127-160.

- GORZELAK, G. 2009. Fakty i mity rozwoju regionalnego. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2 (36), pp. 5-27.
- HAGGETT, P. 2001. *Geography A Global Synthesis*. Prentice Hall, G. Canale&C. S.p. A, Italy, 833 p.
- HAMPL, M. (2001). Regionální vývoj v období transformace. In: Hampl, M. a kol: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská transformace a obecná teorie*. DemoArt, Praha, s. 17-41.
- HAMPL, M. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Univerzita Karlova Praha, Praha.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. 2007. Social and cultural geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social and Cultural Geography*, 8 (3), pp. 475-493.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. 2008. Faktory-mechanismy-procesy: aplikace konceptu kritického realizmu. *Ekonomický časopis*, 56 (7), s. 696-711.
- KLAMAR, R. 2011. Vývoj regionálních disparit na Slovensku s osobitným zreteľom na regióny východného Slovenska. *Prírodné vedy, Folia Geographica* 18, LIII, Prešov, s. 89-170.
- KLING, J. 2002. Regionálna politika a regionálny vývoj. In: Kollár, M., Mesežnikov, G. eds., *Slovensko 2002 (Súhrnná správa o stave spoločnosti II)*, IVO, Bratislava, s. 109-126.
- KOREC, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989-2004*. Geo-grafika, Bratislava.
- KOREC, P. 2009a. General and individual reasons of development of regional structure of the Slovak Republic. In: Tatarkin, A., I. ed., *Russia and Slovakia: modern tendencies of demographic and socioeconomic processes*, Ekaterinburg, Institute of Economics, pp. 50-72.
- KOREC, P. 2009b. Štrukturálne zmeny ekonomiky Slovenska v prvej etape spoločenskej transformácie v regionálnom kontexte. In: Halás, M., Klapka, P., Szczyrba, Z. eds., *Geographia Moravica*, 1, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, s. 11-26.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. 2004. New Pattern of the Regional Structure of Slovakia. In: *Przekształcenia regionalnych struktur funkcjonalno-przeznaczonych VIII/1*. Uniwersitet Wrocławski, Wrocław, s. 173-185.
- KOREC, P., ONDOŠ, S. 2006. Less developed regions of Slovakia: identification and characteristics. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, no. 48, UK Bratislava, s. 55-74.
- KOREC, P., BYSTRICKÁ, S., ONDOŠ, S. 2009. Prístupy k regionálnej typizácii územia Slovenska vo vzťahu k úrovni jeho sociálno-ekonomického rozvoja. Ružomberok. In: *Disputationes Scientifcae UC in Ružomberok*, 9 (4/B), s. 116-133.
- KOREC, P., MAČANGA, M., SOKULIAK, A. 2011. Regionálna konkurencieschopnosť v kontexte globalizácie, novej ekonomickej geografie a inovačných procesov. *Geographia Cassoviensis*, V (2).
- KRUGMAN, P. 1991. Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Politic Economy*, 99 (3), pp. 483-499.
- KRUGMAN, P., VENABLES, A. 1995. Globalization and the Inequality of Nations. *Quarterly Journal of Economics*, 110 (4), pp. 857-880.
- KUKLIŃSKI, A. 2010. The problem of Eastern Poland. Experiences and Prospects. The Lublin Project. In: Stefanski, M. ed., *Endogenous factors in development of the Eastern Poland*. Wydawnictwo Naukowe WSEiL, Lublin, pp. 7-22.
- LORIMER, H. 2005. Cultural geography: the business of being „more-than-representational“. *Progress in Human Geography*, 29, pp. 83-94.
- MATLOVIČ, R. 2004. Prešovský kraj v kontexte vývoja vybraných regionálnych disparit na Slovensku. In: Kuzmišin, P., ed., *Podnikateľské prostredie a regionálne aspekty rozvoja*, II., Manaçon, Prešov, s. 88-107.
- MATLOVIČ, R. 2007. Slovak geography at the begining of the 21st century. In: Strzyż, M. ed., *Geography in the Regional Studies*, V, pp. 45-64.
- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2005. Vývoj regionálnych disparit na Slovensku a problémy regionálneho rozvoja Prešovského kraja. *Prírodné vedy, Folia Geographica*, 8, PU Prešov, s. 66-88.

- MATLOVIČ, R., MATLOVIČOVÁ, K. 2011. Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. *Prírodné vedy, Folia Geographica*, 18, LIII, Prešov, s. 8-88.
- MAUREL, M. C. 2009. Structural Diversity and Territorial Disparities in Rural Poland. In: Gajdoš, P. ed., *Regional Disparities in Central Europe*, Sociologický ústav SAV, Bratislava, s. 67-86.
- MCCORMACK, D. P. 2005. Drawing out the lines of the event. *Cultural Geographies*, 11 (2), pp. 211-220.
- NOVOTNÝ, J. 2011. Kořeny nerovnomerného rozvoje: role geografické makropolohy a souvisejících faktorů. *Geografické rozhledy*, 21 (2), s. 2-5.
- PAŠIAK, J., GAJDOŠ, P., FALŤAN, L. 2001. Regional Paterns in Slovak Development. In: Gorzelak, G., Ehrlich, E., Falťan, L., Illner, M. eds., *Central Europe in Transition: Towards EU Membership. Regional Studies Association*. Warszawa, pp. 330-364.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2002. Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska hodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. *Geographia Slovaca*, 18, GÚ SAV, Bratislava, s. 167-175.
- RAJČÁKOVÁ, E., ŠVECOVÁ, A. 2009. Regionálne disparity na Slovensku. *Geographia Cassoviensis*, III (2), s. 142-149.
- RYLANDER, D. 2009. The role of entrepreneurship and networking in experience industries' development. In: *Disputationes Scientifcae UC in Ružomberok*, 9 (4/B), s. 116-133.
- SHEARMUR, R. 2011. Innovation, Regions and Proximity: From Neo-Regionalism to Spatial Analysis. *Regional Studies*, 45 (9), pp. 1225-1243.
- SLOBODA, D. 2006. *Slovensko a regionálne rozdiely – teórie, regióny, indikátory, metódy*. Konzervatívny inštitút M. R. Štefánika, Bratislava, 49 s.
- SOROS, G. 2002. *O globalizácii (Ako funguje globálny kapitalizmus a ako ho zlepšiť)*. Kalligram, Bratislava, 128 s.
- SZTOMPKA, P. 1993. Civilizational Incompetence – the Trap of Postcommunist Societies. *Zeitschrift für Soziology*, 22 (2), pp. 85-95.
- ŠIKULA, M. 2006. Konkurencieschopnosť v súradniciach globalizácie. *Ekonomický časopis*, 54 (10), s. 965-982.
- THRIFT, N. 2009. The future of geography. *Geoforum*, 33, pp. 291-298.
- TVRDOŇ, J., ŠURANOVÁ, J. 2007. Teoretické a praktické otázky vyjadrenia regionálnej konkurencieschopnosti v ekonomike Slovenska. In: *2nd Central European Conference in Regional Science*, Bratislava.
- VITURKA, M. 2007. Konkurencieschopnosť regiónů možnosti jejího hodnocení a stimulace. In: *X. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Masarykova univerzita v Brně, s. 44-55.
- VITURKA, M. 2009. Microeconomic Approaches to Evaluation of Regional Disparities (The Case of the Czech Republic). In: Gajdoš, P. ed., *Regional Disparities in Central Europe*, Sociologický ústav SAV, Bratislava, s. 231-246.
- WOKOUN, R. 2009. Teoretické a metodologické přístupy k výzkumu regionální konkurencieschopnosti. *Regionální studia*, 4 (2), s. 2-7.
- ZARYCKI, T. 2007. History and regional development. A controversy over the 'right' interpretation of the role of history in the development of the Polish regions. *Geoforum*, 38 (3), pp. 458-493.
- ZARYCKI, T. 2010. Orientalism and images of Eastern Poland. In: Stefanski, M. ed., *Endogenous factors in development of the Eastern Poland*. Wydawnictwo Naukowe WSEiI, Lublin, pp. 73-88.

Lagging regions of Slovakia, an attempt to identify and highlight the causes

Summary

The main purposes of this article was a discussion with some chosen publications, which evaluate the causes of regions' lagging on global and regional level, as well

as a presentation of one of the methods of identification on the national level of lagging regions, and finally drawing the attention to those, in literature less frequently explained causes of regional underdevelopment. We assume these goals have been reached. In direct or indirect way findings of many previous studies, evaluating Slovakia's regional structure development and its current pattern have been confirmed. Considering the list of these findings, we definitely suggest to include a statement, saying that one of main characteristics of socio-economic development of Slovakia after the year 1989 is a high level of regional differentiation, which ultimately reflects in the ability of underdeveloped regions to "implant". Another broadly accepted fact is a finding, that however the regional development is being influenced by a number of factors and processes, the intensity of which within their synergies we hardly can evaluate, there is a certain limited group of factors leading to current pattern of Slovakia's regional structure (settlement hierarchy, geographic macro position, economic efficiency, transport infrastructure, globalization an ineffective regional policy on individual levels).

One of other confirmed facts is a claiming, that the current pattern of Slovakia's regional structure has arisen in earlier historical times, also including the appearance of lagging regions, and shows a certain level of stability in time (we can say, its bases have actually been laid in the period of modern industry formation in Slovakia, during the second half of 19th century). Many authors outline the fact, that the socio-economic lagging of regions in Slovakia can very easily be acknowledged by relevant social and economic indicators (unemployment rate, economic efficiency, branch structure of economy, condition of infrastructure, the average wage, selected demographical structures, level of innovations, etc.). It is important to mind one fact, that the differences between developed and underdeveloped regions have already reached such dimensions, that using the titles "regional polarization" or "regional disparities" has become more than appropriate. At the same time we need to state, that the lagging regions of Slovakia have for a longer time been a subject of (yet not very successful) European and national regional policy interventions.

In recent years, regarding the process of exposing the causes of underdevelopment of selected regions and searching for ways to decrease this lagging, the competitiveness of regions and widely understood culture of regions have become exceedingly topical. It is needed to pay a greater attention to these topics also here in Slovakia, in fields of geographical research. Both of the topics listed have an evident geographical dimension, which geography simply is to assess. Within the research of this lagging regions issue there is also a number of new research topics, such as already listed detection of the rules of implanting and functioning of various social formations (political, social, civil, etc.). The impact of these formations on the regional culture as well as the level of its competitiveness, and ultimately the regional development is obvious, as many authors validate.